

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Manastırlı Sâlih Fâik'in "Türkçe Aruz" Eserinden Hareketle Aruzdan Kastedilen Şiir Ölçüsü

Abuzer KALYON¹

Nebi ÇELİK²

Özet

Aruz Arapça bir kelimedir. Araplarda bir bilim dalı olarak gelişmiştir. Kısa ve öz ifadesiyle şiirde heceleri saymak; daha doğrusu ölçmek için kullanılmaktadır. İslâm öncesi Arap edebiyatı cahiliye döneminde çok geliştiği için; "aruz"un gelişimi ve şiirde uygulanması cahiliye devrinde de söz konusudur. Arapça ve Farsça kelimeleri şiirde kullanabilecek yetenekte olan şairlerin kaleminden aruz kalıpları da kolaylıkla uygulanmaya başlanmıştır. Aruz, Türk şiirinin en uzun soluklu döneminde (Dîvân şiirinde) kullanılmış; Dîvân şiirinin unutulmaya yüz tuttuğu zamanlarda da popülerliğini yitirmeye başlamıştır. Kültürümüzün olmazsa olmaz ölçüsü biçimine gelen aruzu, İstiklal Marşı'nın ölçüsü olarak da görmekteyiz. Klasik Arap ve Fars şiirinde olduğu gibi; Türk şiirinin de hesaplama sistemi biçimine gelen ve başarıyla uygulanan "aruz" Türk şiirinin tek hesaplama sistemi değildir elbette. Türk şiirine özgü bir hesaplama ölçüsü hece ölçüsüdür. Hece ölçüsü, Türk şiirinin başlangıcından itibaren kullanılmaktadır. Hece ölçüsü ile dîvân şairlerinden Nedîm koşma yazmıştır. Manastırlı Fâik'in tarafımızdan incelenen "Türkçe Aruz" eseri, aruzu alışlageldiği gibi Arap edebiyatı kaynaklı şiir ölçüsü olarak değil; Türk şiirinin millî ölçüsü olan hece ölçüsü karşılığında kullanmıştır. Çalışmada, Manastırlı Fâik'in "Türkçe Aruz" eserinde Osmanlı Türkçesi harflerinden Latin harflerine aktarılmış olarak verildi.

Anahtar kelimeler. Manastırlı Fâik, Türk edebiyatı, Aruz, Hece Ölçüsü

Poem Prosody Called as Arus With Referance to "Türkçe Aruz" Written by Manastırlı Sâlih Fâik

Abstract

Aruz is an Arabic Word. It was developed as a field of study in Arabic World. It means counting the syllables in a poem. In Preislamic age of Arabic Literature was developed so much in the period of ignorance. So, the usage of "aruz" started to exist in this period of ignorance. The authors who could use Arabic and Persian languages in their poems started to use also aruz forms in poems very easily. Aruz was used in the longest period of Turkish poem (Dîvân poem) and was forgotten when the Dîvân poem started to lose its popularity. Aruz is seen, in the poem of National Struggle, in the National anthem of Turkey. Syllabic Meter Another Turkish computing system is syllabic meter. Syllabic meter is used in Turkish poem from the beginning. Nedim, one of the Dîvân poets, wrote his poems by using the syllabic meter method. The aruz prosody and also the syllabic meter, are called as "meter" or as "vezin". Aside from these terms, Manastırlı Fâik who wrote "Turkish aruz" in 1313 used the word aruz as the "vezin" or in the meaning of the "measure". "Aruz" expression in the "Turkish aruz" refers to not as the aruz measurement, but as the syllabic meter. In the study, Manastırlı Fâik's book "Turkish Aruz" translated from the Ottoman Turkish letters to Latin letters was also included.

Key Words: Manastırlı Fâik, Turkish Literature, Aruz, Hece

¹ Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniv. Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi, abuzerkalyon@gmail.com.

² Arş. Gör., Gazi Üniv. Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi, nebicelik2@gmail.com.

GİRİŞ

Türklerin millî ölçüsü olan hece, İslâmiyet'in kabulüne kadar tek ölçü olarak şiirde kullanılmıştır. İslâmiyet'in kabulü ile birlikte etkisinde kalınan Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle Türk şiirinde aruz ölçüsü de kullanılmaya başlanmıştır. Aruz ölçüsü, "Dîvân edebiyatı", "Osmanlı edebiyatı", "Klasik Türk edebiyatı" olarak adlandırılan uzun soluklu edebiyat devresinde kaleme alınan şiirlerde kullanılmıştır; aşağıda bir örneği verilen istisnalar hariç... Klasik şiirde aruz ölçüsü kullanılırken; saz şairlerinin şiirlerini de içine alan "Türk halk edebiyatı" olarak adlandırılan edebiyat anlayışında, şiirde "hece ölçüsü" kullanılmıştır. Türk edebiyatında "aruz" ifadesi alışılmış biçimiyle dîvân şiirinin ölçüsü olarak kullanılmıştır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Manastırlı Fâik'in "Türkçe Aruz" isimli eserinde "aruz" kavramı hece ölçüsü karşılığında kullanılmıştır. Böyle bir adlandırılmaya Türk edebiyatı literatüründe ilk defa rastladık. Bu şekildeki bir adlandırma Manastırlı Fâik'in eserini farklı kılmaktadır. Bu çalışmada, Türk şiirinde kullanılan "aruz" ve "hece" ölçüleri üzerinde kısaca durulduktan sonra Manastırlı Fâik'in "Türkçe Aruz" kitabı hakkında yaptığımız değerlendirme metinle birlikte yer alacaktır.

ARUZ ÖLÇÜSÜ

Arapça bir kelime olan aruz, Araplarda çadırın ortasına dikilen ve çadırı tutan direğin adı olarak ifade edilmektedir. Terim olarak da başlangıcı Arap şiirine dayanmaktadır. Aruz, Arap edebiyatında ilim dalı olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu bu ilimde aruz, terim olarak beyitte ilk dizinin son tef'ilesini (parçasını) göstermek için kullanılmaktadır. Kısa ve öz ifadesiyle şiirde heceleri saymak; daha doğrusu ölçmek için kullanılmaktadır. İslâm öncesi Arap edebiyatı cahiliye döneminde çok geliştiği için; "aruz"un şiirde uygulanması ve gelişimi cahiliye devrinde de söz konusudur. Başlarda sistemsiz bir şekilde uygulanan "aruz" Arap ilim adamlarından İmam Halil tarafından IX. yy'da belli bir sisteme göre düzenlenmiştir. İmam Halil, bu işlemi "bahir" adı altında gruplandırmıştır. Şiirde uzun veya kısa, kapalı veya açık hecelerin ahenkli dizilerine dayanan bir vezin sistemidir.

Kurân'da aruz veznine uyan âyetlerin bulunması, hadislerden bazılarında da aynı uygunluğun görülmesi, Hz. Ali'nin bir dîvân oluşturacak kadar şiir yazması, şeyh ve imamlardan bazılarının da aruz bahir ve vezinlerine mutabık sözler sarf etmesi, söz konusu ilmin meşruluğunu ve önemini göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla eslaf, şiirde aruzun gerekliliği ile aruz ilminin tahsil edilme zorunluluğu arasında bir ayrım gözetmemektedir. Böyle bir bakış açısıyla da "aruz risalesi" başlığı altında, aruzun teorik kısmından bahseden eserler kaleme alınmıştır. (Gıynaş, Şenödeyici 2010: 228).

Arap edebiyatından diğer İslâm edebiyatlarına yani Fars ve Türk edebiyatlarına geçen aruz, Arap edebiyatındaki biçimiyle kullanılmayıp değişikliklere uğramıştır.

Aruzun Türk şiirinde kullanılması o kadar da kolay olmamıştır. "Türk edebiyatında aruzun başarılı bir şekilde kullanılması belli bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Başlangıçta Türkçe kelime kadrosu aruzun ihtiyaç duyduğu uzun ünlüleri bulundurmadığından aruz ile şiir yazmak çok zordu ve istenilen düzeyde başarıya ulaşamıyordu. Zamanla Arapça ve Farsça'dan giren kelimelerin de katkısıyla aruz ölçüsünün kullanıldığı, son derece âhenkli ve etkileyici şiirler yazılmaya başlandı (Saraç, 2007: 201)."

Türklerin İslâmiyet'i kabulü ile birlikte Arapça, Farsçadan dinî ifadeler ya olduğu gibi ya da çok az ses değişimleriyle girmiştir. Türkçeye giren "Allah, peygamber, resul, nebi, namaz, abdest vb." kelimelerin bir bölümü olduğu gibi Arapçadan "Allah, resul" vb. gibi; bazı kavramlarda da Farsçası tercih edilmiştir. Söz gelimi, Arapça "resûl"ün anlamı, Türkler tarafından bilinmekle birlikte Farsçası olan "peygamber" daha çok kullanılmıştır. Yine günlük hayatta, yazılı kaynaklarda "salat" kelimesi yerine Farsça "namaz" tercih edilmiştir. Bazı kavramların da Arapçası ya hiç bilinmemekte ya da çok az kimseler tarafından bilinmektedir. Arapça abdest karşılığı "vudu" gibi. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Daha sonraları Türkçeye dinî kavramların dışında günlük hayatta Türkçe karşılığı bulunan veya bulunmayan pek çok kelime girmiştir. Klasik Türk şiiri de Arapça ve Farsçadan giren kelimeleri hızlı bir şekilde kendi bünyesine adapte etmiştir. Bu sebeple bu kelimelerin usta şairler tarafından şiirde kullanılması; şiirin ahenk ve estetiğini artırmıştır diyebiliriz. Arapça ve Farsça kelimeleri şiirde kullanabilecek yetenekte olan şairlerin kaleminden aruz kalıpları da kolaylıkla uygulanmaya başlanmıştır.

Klasik Türk edebiyatında şiir türünün olmazsa olmaz ölçüsü olan aruz, Türk şiirine usta kalemler tarafından kolaylıkla uygulanmıştır. Türk şiirinin uzun soluklu dönemlerinden biri olan Dîvân şiirinde kullanılmıştır. Dîvân şiirinin unutulmaya yüz tuttuğu zamanlarda aruz, popülerliğini yitirmeye başlamıştır. Aruzu, İstiklâl Marşı'nın ölçüsü olarak da görmekteyiz.

HECE ÖLÇÜSÜ

Klasik Arap ve Fars şiirinde olduğu gibi; Türk şiirinin de hesaplama sistemi biçimine gelen ve başarıyla uygulanan "aruz" Türk şiirinin tek hesaplama sistemi değildir elbette. Türk şiirine özgü hesaplama ölçüsü hece ölçüsüdür. Hece ölçüsü, Türk şiirinin başlangıcından itibaren kullanılmaktadır.

"Türk edebiyatı, İran ve Arap edebiyatı etkisine girmedeği çağlarda Türkler yalnız hece ölçüsünü kullanıyorlardı. İslâmiyet'in kabulünden sonra bu yeni uygarlığın türlü öğeleriyle birlikte aruz ölçüsü de edebiyatımıza girmiş oldu. Böylece divan şairleri aruzu kullanır; halk şairleri de hece ölçüsünü sürdürür oldular (Dilçin, 2009: 39)."

Türk şiirinin millî ölçüsü olarak adlandırılan hece ölçüsü, Türk edebiyatında, şiirlerde, hece sayısı ve durak şekillerine göre kullanılmıştır. 2 heceden 20 heceye kadar çeşitlilik gösteren hece ölçüsü vardır. 5 ile 15 heceden oluşan dizeler yaygındır. Hece ölçüsünün bu çeşitleri, aruz kalıplarının karşılığı sayılabilir. Hece ölçüsünde en fazla kullanılanlar ise 7'li, 8'li ve 11'li kalıplardır.

Hece ölçüsü ile dîvân şairlerinden Nedîm koşma yazmıştır:

Sevdiğim, cemâlin çünkü göremem
Çıkmasın hayâlin dil-i şeydâdan
Hâk-i pâye yüzler süremem
Alayım peyâmın bâd-ı sabâdan

Kebûd çeşm bî-rahm etti nigâhın
Âşıkların göğe çıkardı âhın
Sordum gerdeninden, zülf-i siyâhın
Bir haber vermedi aktan karadan

Sevdiğim, bendene düşerse hizmet
Kapında kul olmak cânıma minnet
Göre idim sende bûy-ı muhabbet
İsteddiğim budur sen bîvefâdan

Nedîmâ hüsnüne olmuştur âşık
Öyle bir âşık ki kavlinde sâdık
Kereme ne kadar değilse lâyık
Âr etmez efendim şehler gedâdan.

"Hece ölçüsü, halk şairlerince yüzyıllarca kullanılmış ve bugün de kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, Cumhuriyet döneminde Türkçülük akımının etkisiyle Türk edebiyatının her sınıf şairince de kullanılmıştır (Dilçin 2009: 40)."

Türk şiirinde kullanılan ölçü ister aruz ölçüsü; ister hece ölçüsü olsun "ölçü" veya "vezni" olarak adlandırılmıştır. Genel olarak da "aruz vezni (ölçüsü)", "hece vezni (ölçüsü)" ibarelerinin yanında sadece "aruz" ya da "hece" biçiminde yaygın bir ifade de bulunmaktadır. Kısaca "aruz" ifadesi Türk şiirinde genel olarak Arap kaynaklı ölçünün (fâ' i lâ tün... vb) kullanılması olarak adlandırılmıştır.

MANASTIRLI FÂİK VE "TÜRKÇE ARUZ" ADLI ESERİ

Yukarıda söz konusu edilen adlandırmaların dışında Manastırlı Fâik, 1313, (M.1895-1896) yılında yazdığı ve Konstantiniyye Matbaasında basılan "Türkçe aruz" isimli kitapçıkta, aruzun Arap edebiyatında ortaya çıkış ve gelişim serüvenine değinmiştir. Arap edebiyatı kaynaklığında sonraları İran edebiyatının da kendisine özgü bir aruz tarzı ortaya koyduğunu belirtmektedir. Arap şiirinde zihafaların yani, *uzun okunması gereken bir seslinin aruz vezni gereği kısa okunması durumunun* fazla olduğuna bunun da beyti oluşturan iki dizenin bile ölçü olarak birbirlerinden çok farklılıklar oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Bu durumun Fars şiir ölçülerine uyarlanması durumunda da uygunsuzluğun ortaya çıkacağını ifade etmiştir.

Manastırlı Fâik, "aruz"u "vezni" yani "ölçü anlamında kullanmıştır. "Türkçe Aruz" başlığından hareketle "aruz" ifadesinden kastettiği ölçü, aruz ölçüsü değil; hece ölçüsüdür.

Bu şekilde bir isimlendirme esere farklılık katmaktadır. Kitapta, dîvân şiirinde kullanılan ölçünün Fars şiirinden geldiğini vurgulamaktadır. "Eğerçi Türk şuarâsının mütekaddimîni manzûmelerini hep evzân-ı Türkîyede söyledikleri görülmekte ise de muahharen şuarâ-yı Rûm evzân-ı Türkîyeyi terk ile evzân-ı Fârsiyye rağbet etmekle şiirlerinde pek çok elfâz-ı 'Arabîye ve Fârsiye isti'mâlîne mecbûr olduklarından şiirleri Türkçelikten çıkıp bütün bütün eş'âr-ı Fârsiye 'idâdına mülhak olmuştur. Bunun içindir ki Türk evzânını istimal eden bazı meşayih ve bunların emsali saz şairleri bile bilbedaha manzumeler inşad eylerken şuarâmızın en mahirleri mütebahirleri bilbedaha bir beyit söylemekten aciz kalırlar. Eger Türk evzânını istimal ile o yolda mülke hasıl edilmiş her şair bilbedaha bir gazel belki bir kaside söylemeğe muktedir olur. (s.6)

Manastırlı Fâik, saz şairleri ile dîvân şairlerini şiir söyleme konusunda karşılaştırmaktadır. "Türk şairlerinin eskileri, şiirlerini hep Türkçe ölçü ile söylemişlerdir. Sonraları Anadolu şairleri, Türkçe ölçüyü (hece) bırakarak Farsça ölçüye (aruz) ilgi gösterme yoluna gitmişlerdir. Bunlar şiirlerinde Arapça ve Farsça pek çok kelime kullanmaya mecbur kaldıklarından dolayı şiirleri Türkçe olmaktan çıkmıştır. Şiirleri bütünüyle Farsça şiirlerden sayılmıştır. Bu sebeple Türk ölçülerini kullanan bazı büyükler ve bunların dengi saz şairleri bile kolaylıkla şiirler okurken; dîvân şairlerimizin başarılı ve yetenekli olanları bile kolayca bir beyit okumaktan aciz kalıyorlar." (s.6)

Manastırlı Fâik, bu değerlendirmenin ardından şunları vurgulamaktadır: "Eğer Türkçe ölçü (hece) kullanılıyorsa yetenekli şairler, ansızın bir gazel; belki de bir kaside söyleme gücünde olabilirlerdi; demektir. Burada işlediği düşünce, Arapçadan gelen ölçüyü (aruz) kullananların zorlandıklarını, Türkçe ölçüyü (hece) kullananların da zorlanmadığını belirtmektedir.

Manastırlı Fâik'in bu düşüncesine bütünüyle katılmamız mümkün değil. Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak tarafından hazırlanan *Müşterek Şiirler Dîvânı*'ndan vereceğimiz örneklerle düşüncemizi kanıtlamamız mümkün.

"Müşterek şiir, birden fazla şairin katılımıyla oluşturulan manzumelerin genel adıdır. (Aksoyak 2017: 9)

Aksoyak, bu şekilde ansızın birkaç şairin kendi aralarında gazel söylediğini belirtmektedir. "Müşterek şiirlerde, şairlerden biri manzumeyi bir mısra' veya beyit söyleyerek başlatır. Şairler arasında şiire en son dahil olan şair son mısra'ı ya da son beyti söyler.bazen böyle bir sıranın takip edilmediği de olur (Aksoyak 2017: 10). Aruz

ölçüsünü kullanıp da ansızın şiir söyleyenler için herhangi bir mekan söz konusu değildir. Değişik yerlerde müşterek şiirler söylenebiliyor. Cami civarındaki yerler, meyhaneler, kahvehaneler, mesireler, edebi toplantıların yapıldığı evler, herhangi bir mekân (asfalt, bir yol, çınar altı, bir çeşme başı vb.) (Aksoyak 2017: 29).

Bu kanıtlardan da anlaşılacağı gibi; şiirde aruzu kullanmak yetenekli şahsiyetler için zor olmamaktadır. Dîvân şiirinde işlenen konunun zorluğuna oranla aruzla şiir yazmak ustalar için hiç de zor ve başarılamayacak bir durum değildir; diye düşünüyoruz.

Manastırlı Fâik'in ileri sürdüğü dîvân şairlerinin aruz kalıplarının zorluğundan dolayı kolay şiir yazamadıkları düşüncesine katılmasak bile eserde "aruz" kavramına yeni bir bakış açısı getirmesinden dolayı eserini önemli bulduğumuzu söyleyebiliriz.

"Türkçe Aruz"da ileri sürdüğü görüşlerini şiir örnekleriyle veren Manastırlı Fâik, risalesinin son bölümüne Ahmed Cevdet Paşa ve Ahmed Lütfi Efendi'nin takriz (Övgü yazıları) lerini almıştır. Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmaniyye* adlı eserinin de Türkçe belâgat çalışmaları açısından önemli bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

METİN

TÜRKÇE 'ARUZ

[3] Bir gün fuzalâ-yı 'asrımızın ser-firâz ve mümtazı ve belki cevdet-zekâ vefret-i deha ile merâtib-i 'ilm ü kemalde hem-dûş Fahr-i Râzî (*Fahreddin Râzî Horasan'da yetişmiş, meşhur din ve fen âlimidir. Asıl ismi, Muhammed bin Ömer bin Hüseyin bin Hüseyin bin Ali et-Teymî el-Bekrî'dir. Lakabı Fahrüddîn'dir. Allâme, Şeyhülislâm ve Fahr-i Râzî de denilmiştir.*) olan maddî ve ma'nevî bir büyük zât fazâ'il-simât (alametleri faziletten ibaret olan) sâhilhânelerine gitmiştim.

Şeref-sohbet-i Felâtûn menkabetleriyle şeref-yâb olduğum esnada ma'rûzât-ı âtiyeye dâ'ir musahabet edilmekte iken evzân-ı Türkîye bir mikdâr vukûf-ı 'âcizânem olduğunu bildikleri cihetle Türkî evzânının izâh [4] ve beyânı zımında bir 'aruzcağız yazmaklığımı emr ü terğîb buyurdular.

Her şeyde 'adîmü'l-bedâ' olduğum gibi bu bâbda dahi iktidârsızlığımı 'arz ve imâ ettimse de tekrîr-i teşvîk ile mükemmel olmaz ise de bir esâs vaz' olunmuş olur. Buyurdularına binâen şu muhtasarın tahrîrine hâmerân ibtidâr oldum.

[5] Ma'lûmdur ki her kavmin üdebâ ve şu'arâsı kendi lisânlarına musâbık ve edâ-yı kelimât ve elfâz-ı mahsûsaları şîvesine muvâfık evzân intihâb iderek 'arûzlar te'lîf etmişler ve manzûmelerini ol 'arûzlar ile bî'l-muvâzene sahîh ile sakîmlerine kesb-i ittîlâ' eylemişlerdir.

Meselâ İmâm Halîl eş'âr-ı 'Arabîyeyi tetebbu' ile on beş kadar vezn-i asli bulup anlara bahr tesmîye ve fenn-i 'arûzu on beş bahr add ettikten sonra her bahrî ârîz olan ilel ve zihâfat ile envâ'-ı adîdeye taksîm iderek tenvî' etmiş ve izâh-ı merâm için istilâhat-ı mahsûse vaz' eylemiştir.

Ba'de şu'ârâ-yı İnan dahi bu istilâhatı esâs tutarak bazı mertebe-i tenkis ve tezyîd ile lisân-ı Farişîye mahsûs bir fenn-i aruz yaptılar. Zâhirde aruz-ı Arabîye benzer ise de hakikatte başka bir aruzdur. İşte bu misüllü [6] sebeplerden dolayı eş'âr-ı Arabîyede zihâfat ziyade olup bir beytin iki mîsrâ'ı arasında veznen ol kadar tefâvüt bulunur ki evzân-ı Farişîyeye tatbik olunacak olsa nâ-mevzûn gibi görünür.

Eğerci Türk şu'ârâsının mütekaddimini manzumelerini hep evzân-ı Türkîde söyledikleri görülmekte ise de mu'ahhiren şu'ârâ-yı Rum evzân-ı Türkîyeyi terk ile evzân-ı Farişîyeye râğbet etmekle şiirlerinde pek çok elfaz-ı Arabîye ve Farişîye isti'mâline mecbûr olduklarından şiirleri Türkçelikten çıkıp bütün bütün eş'âr-ı Farişîye a'dâdına mülhak olmuştur.

Bunun içindir ki Türk evzânını istimal iden bazı meşâyih ve bunların emsâli saz şairleri bile bi'l-bedahe manzumeler inşad eylerken şu'ârâmızın en mahirleri mütebahirleri bi'l-bedahe bir beyit söylemekden âciz kalırlar.

Eger Türk evzânını istimal ile o yolda meleke hâsıl edilmiş olsa her şâ'ir bi'l-bedahe bir gazel belki bir kaside söylemeğe muktedir olur.

Sultan Osman Gazi Hazretleri Devlet-i Aliyye-i Osmâniyeyi te'sis ettiği gibi asr-ı âfîlerinde ve daha sonraları Türkçenin kabası alınarak bir güzel lisân-ı Osmanî zuhûra [7] gelmiş ve andan bir çok zaman sonraya dek evzân-ı Türkîyede manzumeler söylenmiştir.

Sultan müşarün-ileyh hazretlerinin efkâr-ı âlîyye-yi âdilâne ve uluvv-ü himmet-siyasiye-i farûkanelerinin irâ'esiyle beraber lisânın ıslâhına da sarf-ı maktûr buyurmuş olduklarına delîl olmak üzere söylemiş oldukları manzûme tebriken kayd olundu.

Manzume-i Mezkûre

Gönül kerestesi ile
Yenişehirde bâzâr yap
Zulm eyleme rencberlere
Her ne ister isen var yap

Eski Yenişehri barı
İnegöl'e dek hep varı
Kırıp geçürdük küffârı
Bursa'yı da yık tekrar yap

Kurt olup gel gir sürüye
Aslan ol bakma geriye
Çâr edip hay de çeriye
Dil geçidini hisâr yap

İznik şehrine hor bakma
Sakar(ya) suyu gibi akma
İznikmiydi de al yakma
Her burcunda bir hisâr yap

Osman Ertuğrul oğlusun
Oguz Karahan neslisin
Hakkın bir kemter kulusun
İstanbul'u al gülzâr yap

[8] aşağıda umûm evzân-ı Türkîyenin takti'leri gösterileceği gibi iş bu manzûmenin de her mısra'ı sekiz takti'de olduğu işârat-ı mahsusıyla irâ'e olunacaktır.

Şu'ârâmız müteahhirininden merhûm Âkif Paşa mersiye yolunda ve Keçecizade İzzet Molla âşıkâne bir tavırda... Şarkı vâdisinde ve daha bir iki şâ'irin söyledikleri birer manzûmeleri görülüp mezkûr manzûmeler on bir takti'in rakkamla işâratı gösterilen mahalde irâ'e edilmiştir.

Mağbût âsâr-ı mâziye ve ser-defter-i Selatin-i Osmaniye olan ahd-i mearif-vefd Hazret-i Abdülhamid Han Sâni de her nev'i ulûm-ı fûnûn an-be-an silm-i fezâ'ilde terâkki-nümûn olmakta iken küşe-i atâlette kalmış kendi

malımız olan Türkî evzânını niçin meydân-ı intişâra getürmeyelim gibi sözlerle müşarün-ileyh ile müdâvele-i efkâr ve bu sözler üzerine evzân-ı Türkîyenin mehmâ-emken beyânına ibtidâr olundu.

[9] İhtar

Malum ola ki lisân-ı Türkînin esâsına ve şîve-i aslîsine nazaran (Hüsni ü Aşk) gibi [vav] harfiyle atf-ı vav [ma'şûka-yı mihribân] gibi [hemze] ile izâfet yokdur. Egerçi eslâfdan ba'zılar şîve-yi lisân-ı Farisîye takliden [vav] harfiyle atf-ı vav [hemze] ile izafeti istimal etmişler ise de bunlar esâsen Türkî lisânının malı degildir. Hele sırf Türkçe olarak [var], [tar] gibi lafızlarda imale kat'a câ'iz degildir.

Evzân-ı Türkîyeden ba'zıları mefâ'iller evzânından bazılarına müşâbehette temâs ederse de şu'ârâ-yı Türkün kudemâsı mefâ'illere iltifat etmeyp parmak hesâbını elden bırakmamışlardır. Ve bir de evzân-ı Türkîde ancak aded-i harekeye itibar olunduğundan [meyl, aşk, cân, zülf, şol, şîr] misüllü kelimeler üç harften ve [dost, post] gibi dört harften mürekkep iseler de bir hareke yani bir taktî ile merbut olduklarından bir taktî itibar olunur. [10] ve bu da malum ola ki yedi vavın bir taktî'ide olan vezinlerde söylenilecek eş'ârın yedi taktî'de ise ol cümlesi dört sâ'nisi üç ve kezâ on bir taktî'de ise cümle-i evvelisi altı sâ'nisi beş olmak lâzım gelür. Binâ'en-aleyh yedi ve on bir taktî'de olan iki vezin digerlerinden daha hoş-âyende ve selîs olduklarından söylenilen manzûmeler en ziyâde mezkûr vezinlerde söylenilmiştir.

[11] Evzanın İşârât-ı Taktî'i

Şeyh Mısri Niyâzi

Cân yine bülbül oldu
Har açılıp gül oldu
Gözkulak oldu her yer
Her ne ki var ol oldu

Taktî'

cân – yi – ne – bül – bül – ol – du

1 2 3 4 5 6 7

Âşık Yunus

Kalpten büyük dag olmaz,
Ol Allah'a doyulmaz
On sekiz bin alemi
Gördüm bir dag içinde

velehu

Et deriye büründüm
Sana geldim göründüm
Seni korkmasın deyu
Yûnus deyu bilindim

[12] Dervîş Himmet

Düştüm yine bir derde
Gönlüm niçün inlersin
Kararım yok bir yerde
Gönlüm niçün inlersin

Gazi Sultan Osman Han Hazretleri

Gönül kerestesi ile
Yenişehir'de bâzâr yap
Zulm eyleme rencberlere
Her ne ister isen var yap

Takti'

Gö – nül – ke – res – te – si – i - le

1 2 3 4 5 6 7 8

Şeyh Mısırî Niyâzî

Niyâzî'ye nasib olsa
Varup maksûdunu bulsa
Safâ hem zevkile dolsa
Ne güzeldir ne güzeldir

[13] Dervîş Himmet

Dervîş Himmet ider bari
Ben de bula idim yari
Dil mülkünün şehriyari
Gönül senden dermân ister

Âşık Ömer

Ömer eydür geldi ise
Hakk meramın verdi ise
Ferhad kaya deldi ise
Ben koyam dağı dag üzre

Şeyh Mısırî Niyâzî

Çün sana gönlüm müptela düştü
Derd ü gam bana aşına düştü
Zühd ü takvaya yar idim evvel
Aşk ile benden hep cüda düştü

Takti'

Çün – sa – na – gön – lüm – müp – te – lâ – düş - tü

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

[14] **Âşık Yûnus**

Ayırma beni senden Yaradan
Düşüp ölürüm ben bu yaradan
Öldüğüm için gam mı çekerim
Alır cânımı bir gün Yaradan

Dervîş Himmet

Vakt-i seherde açılır perde
Düşdüğüm yerde ihsan senindir
Düşmüşüm kaldır minnetim budur
Ağlarım güldür ihsân senindir

Eşrefoglu Rûmî

Düşeliden aşkın cânım iline
Beni düşürdü halkın diline
Akıttı çeşmimden kanlı yaşları
Akan yaşım dilemezim siline

Takti'

Dü – şe – li – den – aş – kın – câ - nım – i – li - ne

[15] **Merhûm Âkif Paşa**

Tıfl-ı nazeninim unutmam seni
Aylar günler değil geçse de yıllar
Telh-kâm eyledi firakın beni
Çıkar mı hatırdan o tatlı diller

Kıyılmaz iken öpmege tenin
Şimdi ne haldedir nazik bedenin
Andıkça gülşende gonca dehenin
Yansın âhım ile kül olsun güller

Tegayyürler gelüp cism-i sîmîne
Döküldü mü siyah ebru cebîne
Sırma saçlar döküldü mü zemîne
Dagıldı mı kokladığım sünbüller

Felegin kinesi yerin buldu mu
 Gül yanağın güzel rengi soldu mu
 Acaba çürüdü toprak oldu mu
 Öpüp okşadığım o pamuk eller

[16] Keçecizâde Merhum İzzet Molla

Zülfündedir benim baht-ı siyâhım
 Sende kaldı gece gündüz nigâhım

İncitirmiş seni meger nigâhım
 Seni sevdim odur benim günâhım

Aşkını saklarım gönlümde nihân
 Gizlice gizlice aglarım hemân

İl gibi cefâdan eylemem figân
 Seni sevdim odur benim günâhım

Mübtelâyım senin ela gözüne
 Bakar bakar âh ederim yüzüne

Anladım uymuşsun eller sözüne
 Seni sevdim odur benim günahım

Zülfün gibi açmam sana hayalim
 Senin boynunadır cümle vebalim

Ben bilirim günahımı a zâlim
 Seni sevdim odur benim günâhım

[17] Müteveffa Zîver Paşazâde Bahaeddin Beg Efendi

Heves etti gönül aşka sevdâya
 Düşmegi istedi derde belâya

Dayanırım sandı çevre cefâya
 Bir kumral saçlının esiri oldu

Gönül kendin urma gel taştan taşta
 Gözüm sende bulanma kanlı yaşta

Çâre ne gençlikde talisiz başta
 Bu dahi kadermiş yerini buldu

Sâbık Konya Mektupçusu Nazım Beg Efendi

Bu yosmalık gider bu çağ deyişir
Gün gelir sana da bakan bulunmaz

Gül ruhların solar kaddin bükülür
Sözüne inanan uyan bulunmaz

[18] Hüsnüne perde-i hürrem çekilir
Âteş-i aşkınla yanan bulunmaz

Hüsnün fena bulur anın kesilir
Bu gençlik her zaman inan bulunmaz

Kâ'ili Meçhul

Dostlar kim görmüştür acep böyle yar
Gülsem incinir gülmesem incinir

Ağlatır gözlerim kanlara boyar
Silsem incinir silmesem incinir

Her ne söyler ise çelmece söyler
Yâreler sînemi delimce söyler

Bu sözü bil deyu bilmece söyler
Bilsem incinir bilmesem incinir

Kâ'ili Meçhul

Şu karşı ki dagda bir kuzu meler
Kuzunun feryadı bagrımı deler

[19] Eşinden ayrılan böyle mi ağlar
Gel kuzum ağlama vazgeç eşkinden

Kâ'ili Meçhul

İki turnam gelir allı karalı
Birin şahin urmuş biri yaralı

Sorun o güzelin aslı nereli
Katar katar olmuş gelir turnalar

Kâ'ili Meçhul

Akşam olur güneş gider şimdi buradan
Garib garip kaval çalar çoban dereden

Takti'

Ak - şam - olur - gü - neş - gi - der - şim - di - bu - ra - dan

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Kâ'ili Meçhul

Pek körpesin esirgesin seni Yaradan
Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım

[20] Çünkü kul eyledi Mevlam sana özümü
Basdığın yerlere sürsem yüzümü

Uyma agyar fendine dinle sözümü
Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım

Kâ'ili Meçhul

Dün gece yâr hânesinde yasdıcağım taş idi
Altım toprak üstüm yaprak yine gönlüm hoş idi

İl beni yalnız sanırdı yar bana yoldaş idi
Gayırlara gönül vermem sen benimsin ben senin

Takti'

Dün - ge - ce - yâr - hâ - ne - sin - de - yas - dı - ca - ğım - taş - i - di

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

Hatime

Ma'lûmdur ki evzân-ı muharrereye parmak vezni tesmiye olunmuştur. Binâ'en-aleyh takti'lerinin yani hareke-i katî'ânın suhûletle bilinmesi için mazbût noktaların mısra'ı evvelleri [21] ferd ferd takti' edilerek zîrlerine rakkam ile işâret olunmakla diger mısra'larda ana göre tatbik olunur.

Erbab-ı himmetden her kim ki evzân-ı muharrereden başka vezinlerde bir manzume bulurda ilâve buyurursa minnetdârı olmuş olurum.

[22] Fahrü'l -Vüzera ve Şeyhü'l-Üdeba Devletlü Cevdet Paşa Hazretlerinin Takrîz-i Âfîleridir

Beyâna hacet yoktur ki mevzûn söz söylemege ve dinlemege insanda bir meyl-i tab'î vardır. Evzan-ı elsîne ise birbirine uymaz her lisânın vezni kendi seciye ve şîvesine göredir.

Eş'âr-ı Arabîye ve Farisîyede sükûn ve harekece tevâzûn aranır ve harf-i med bir harf-i sakin itibar olunur. Ma'haza ikisinin vezinleri birbirine muvâfık değildir.

Farisînin fenn-i aruzu ıstılahat-ı Arabîye üzere tedvîn olunmuş ise de hakikat-i hâlde fenn-i aruz-ı Arabîden başkaca bir fenn-i müstakildir.

Amma asıl lisân-ı Türkîde (med) yoktur. Harf-i med olan (elif), (ya), (vav) alâmet-i hareke olarak kullanılır. Vezinlerinde dahi sâkine itibar olunmayıp ancak hareke sayısına itibâr olunur.

[23] Mü'essis-i Devlet-i Osmaniye olan Sultan Osman Gazi Hazretleri asrında Türkçenin kabası alınmış ve peydâ olan lisân-ı azbû'l-beyân-ı Osmanînin eş'ârında ibtidârları evzân-ı Türkîye isti'mâl olunmuş idi.

Hattâ Osman Gazi Hazretlerinin vezn-i Türkî üzere kendi uluvv-i efkârını mutazammın bir güzel manzûmesi vardır ki müellifin şevâhidinden biri odur.

Müteahhirîn-i üdebâ-yı Osmaniye ise evzân-ı Farisîyeye itibâr ve elfâz-ı Arabîye ve Farisîyeyi o kadar kesret üzere istimal etmişlerdir ki eş'âr-ı Osmaniye bütün bütün eş'âr-ı Farisîye tarzına dönülmüştür.

Daha sonraları bazı şu'ârâ-yı Rum evzân-ı Türkîye üzere eş'âr söylemişler ise de anlardan pek az eş'âr kalmıştır.

Bu kerre asrımız erbâb-ı ma'ârifinin mümtâz ve ser-bülendi utûfetli Fâ'ik Beg Efendi Hazretleri eş'âr-ı Türkîyeyi tetebbû' ve evzân-ı müsta'meleyi şevâhidiyle beraber cem' ederek bu risâle-i letâ'if-i isâleyi te'lif ile encümen-i üdebâ-yı asra ihda etmiştir.

Ahmed Cevdet

[24] Sadrazam Fezâ'il-i İttisâm Vak'anüvist Semahatlu Ahmed Lütfi Efendi Hazretlerinin Takrîz-i Âlileridir

Müstağnî-i beyândır ki her lisânın kendine mahsûs bir edâsı ve hurûf u kelimâtının başka başka sadâsı vardır. Binâ'en-aleyh ifâde-i merâm kâffe-i milel ve akvâmda nazm ve nesirden ibâret iki esâs üzerine kâ'im ve bunların vaz'-ı unsûrleri üzere isti'mâl ve muhafazası sebebiyle milliyet-i şa'b ve kabâ'il bâkî ve dâyimdir.

Binâ'en-aleyh her kavim kendi lisânlarının muhafazası uğrunda (Selâmetü'l- insan fi hıfzu'l-lisân) düstûrundan bi-tarikü'l işâre müstefâd olan ma'nâ-yı icaz-nümâyâ imtisâlen kavânin-i lisâniye tertîb ve tanzîmine ihtimâm ederek unsûr-ı aslîleri üzere cereyân eden mecarî-i lisân m'ader-zâde ri'âyetele âzâde olmuşlardır.

Lisânımızın şîve ve edâsında selâ'ik-i hüsne ve tebâyî-i müstahsene ashâbına göre parmak hesabıyla yani taktî [25] harekât üzere söylenen eş'âr-ı Türkîyenin sencîde-i mîzân beyân kılınmasına dâ'ir üdebâ-yı vaktin serbülendi ve ilm ü irfânda Sâni-i Kemâl-i Hâcendi olan utufetli Fâ'ik Beg Efendi hazretlerinin cem' ve tahrîrine himmet eylediği iş bu kıstâs-ı kavîyyü'l-esâs lisânımızın en güzel kısmı olan manzûmatına itla-ı kazîyyesine temâs etmiştir. O eser-i müteber ile lisânımızın nukût-ı aslîyesinde rû-nüma sadeççe-i dehân-ı beyân olan dürer-i elfâzın keyfiyyet-i sanayi-i insilâkiyesine vukûf için a'yârı sahîh bir mizân-ı bedî' ve fasihtir.

Mestûre-i perde-i hicâb olan çehre-i zibâ-yı aruz lehçe-i abyârı ta'lîm-i fenn-i aruz-ı Türkî ile bir behice olması hakkında edîb-i müşârün-ileyhin ahzâr eylediği cevâhir cihâz-ı hizmet şâyân-ı takdîr büyük bir himmeddir.

SONUÇ

Arap edebiyatından Fars ve Türk edebiyatlarına geçip klasik şairler tarafından kullanılan aruz kalıpları üzerine öteden beri çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Zaman zaman da aruz hakkında tartışmalar meydana gelmiştir. Türkçenin asıl ölçüsü olan hece ölçüsü genel olarak halk şiirinde kullanılmaya devam etmiştir. Aruz ölçüsü ile ilgili adlandırma konusuna Manastırlı Fâik "Türkçe Aruz" isimli eserinde farklı bir yaklaşım getirerek "aruz" ifadesini ölçü anlamında kullanılarak değerlendirmiştir. Manastırlı Fâik, eserinde hece ölçüsünü kullanan şairlerin

kolaylıkla şiirlerini söylediklerini; Arap edebiyatı kaynaklı aruz ölçüsünü kullanan şairlerin (dîvân şairleri) şiirlerini kolayca yazamadıklarını belirtmektedir. Bu düşünceye bütünüyle katılmadığımızı örneklerle açıklama yoluna gittik. Manastırlı Sâlih Fâik'in daha önce hiçbir yerde yayımlanmayan bu eseri de eski harflerden çevirerek metin olarak verildi.

KAYNAKÇA

- Aksoyak, İsmail Hakkı, (2017). Müşterek Şiirler Dîvânı, Ankara: Grafiker yay.
- Banarlı, Nihad Sami (2001). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I, İstanbul: Millî Eitim Bakanlığı Yayınları. Canım, Rıdvan (2000). Latîfî - Tezkiretü'ş-Şuarâ Ve Tabsıratu'n-Nuzemâ, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Bülbül, Tuncay (2014). Salih Fâ'ik, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1648>
- Cokun, Menderes (2003). "Edebî Terimler ve Aruzla İlgili Bir Eser: Alî B. Hüseyin
- Dilçin, Cem (2009). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: Tdk Yay.
- Eraslan, Kemal (1993). Alî-Şîr Nevâyî-Mîzânu'l-Evzân, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ertem, Rekin, "Hece Vezni", TDEA, IV, 194-202.
- Gıynaş, Kamil, Şenödeyici, Özer (2010) Teork Açından Aruz İlmi ve Üç Aruz Risalesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 226-240
- İsen, Mustafa (1994). "Aruzun Anadolu'daki Gelişim Çizgisi", Türk Dili Araştırmaları Yıllık-Belleten, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, S. 119-125.
- Köksal, M. Fatih (2005). "Orijinal Bir Şair: Edirneli Nazmî Ve Dîvân'ına Yeni Bakışlar", Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları, Ankara: Akçağ Yayınları, S. 319-338.
- Köprülü, M. Fuad (1986). Edebiyat Araştırmaları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Manastırlı Fâik (1313). Türkçe Aruz, Kostantınıyye: Âlem Matbaası.
- Saraç, M. A.Yekta (2007). Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye, İstanbul: 3f Yayınevi.
- Sevgi, Ahmet (2008). "Ahmed-î Bardahî'nin Türkçe Ve Farsça Manzum Aruz Risalesi", Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, S. 19, S. 37-55. 25

